Prednášky z Matematiky (4) — Logiky pre informatikov

Ján Kľuka, Jozef Šiška

Katedra aplikovanej informatiky
FMFI UK Bratislava

Letný semester 2018/2019

7. prednáška

Úplnosť tabiel
Korektné pravidlá
Výroková rezolvencia

1. apríla 2019

Obsah 7. prednášky

2 Výroková logika
- Tablový kalkul
  - Tablový dôkaz splniteľnosti
  - Hintikkova lema
  - Úplnosť
  - Nové korektné pravidlá
- Rezolvencia vo výrokovej logike

2.9

Tablový kalkul

2.9.2

Tablový dôkaz splniteľnosti

Úplná vetva a tablo

Definícia 2.93 (Úplná vetva a úplné tablo)

Nech S^+ je množina označených formúl a $\mathcal{T}$ je tablo pre S^+.
Vetva π v table $\mathcal{T}$ ***je úplná*** vtt má všetky nasledujúce vlastnosti:

- pre každú označenú formulu α, ktorá sa vyskytuje na π, sa *obidve* označené formuly α_1 a α_2 vyskytujú na π;
- pre každú označenú formulu β, ktorá sa vyskytuje na π, sa *aspoň jedna* z označených formúl β_1, β_2 vyskytuje na π;
- *každá* $X^+ \in S^+$ sa vyskytuje na π.

Tablo $\mathcal{T}$ je úplné vtt *každá* jeho vetva je buď *úplná alebo uzavretá*.

Lema 2.95 (o existencii úplného tabla)

Nech S^+ je konečná množina označených formúl.
Potom existuje úplné tablo pre S^+.

2.9.3

Hintikkova lema

Nadol nasýtené množiny a Hintikkova lemma

Definícia 2.96

Množina označených formúl S^+ sa nazýva ***nadol nasýtená*** vtt platí:

- **H₀** v S^+ sa nevyskytujú naraz $\mathbf{T}\,p$ a $\mathbf{F}\,p$ pre žiadnu výrokovú premennú p;
- **H₁** ak $\alpha \in S^+$, tak $\alpha_1 \in S^+$ a $\alpha_2 \in S^+$;
- **H₂** ak $\beta \in S^+$, tak $\beta_1 \in S^+$ alebo $\beta_2 \in S^+$.

Pozorovanie 2.97

Nech π je úplná otvorená vetva nejakého tabla $\mathcal{T}$.
Potom množina všetkých formúl na π je nadol nasýtená.

Lema 2.98 (Hintikkova)

Každá nadol nasýtená množina S^+ je splniteľná.

Dôkaz Hintikkovej lemy.

Chceme vytvoriť ohodnotenie v, ktoré splní všetky formuly z S^+. Definujme v pre každú výrokovú premennú p takto:

- ak $\mathbf{T}\, p \in S^+$: $v(p) = t$,
- ak $\mathbf{F}\, p \in S^+$: $v(p) = f$,
- ak ani $\mathbf{T}\, p$ ani $\mathbf{F}\, p$ nie sú v S^+, tak $v(p) = t$.

v je korektne definované vďaka H_0.
Indukciou na stupeň formuly dokážeme, že v spĺňa všetky formuly z S^+:

- v očividne spĺňa všetky označené výrokové premenné z S^+.
- $X^+ \in S^+$ je buď α alebo β:
  - Ak X^+ je α, potom obidve $\alpha_1, \alpha_2 \in S^+$ (H_1), sú nižšieho stupňa X^+, a teda podľa indukčného predpokladu sú splnené pri v, preto v spĺňa aj α (podľa pozorovania 2.81).
  - Ak X^+ je β, potom aspoň jedna z β_1, β_2 je v S^+ (H_2). Nech je to ktorákoľvek, je nižšieho stupňa ako X^+, teda podľa IP ju v spĺňa, a preto v spĺňa β (podľa pozorovania 2.83). □

2.9.4
Úplnosť

Úplnosť

Úplnosť kalkulu neformálne:
Ak je nejaké tvrdenie pravdivé, tak existuje jeho dôkaz v kalkule.

Veta 2.99 (o úplnosti)

Nech S^+ je konečná nesplniteľná množina označených formúl.
Potom existuje uzavreté tablo pre S^+.

Dôsledok 2.100

Nech S je konečná teória a X je formula.
Ak $S \vDash X$, tak $S \vdash X$.

Dôsledok 2.101

Nech X je formula. Ak $\vDash X$, tak $\vdash X$.

Úplnosť platí aj pre nekonečné množiny, ale dôkaz je ťažší.

Úplnosť — dôkaz

Dôkaz vety o úplnosti.

Zoberme ľubovoľnú konečnú nesplniteľnú množinu označených formúl S^+. Podľa lemy o existencii úplného tabla vieme pre S^+ nájsť úplné tablo $\mathcal{T}$, teda také, že každá vetva je buď uzavretá alebo úplná.
Ak by niektorá vetva bola otvorená, potom musí byť úplná, a teda nadol uzavretá. Podľa Hintikkovej lemy by bola splniteľná. Pretože obsahuje všetky formuly z S^+, bola by aj S^+splniteľná, čo je spor s nesplniteľnosťou S^+.
Preto musia byť všetky vetvy tabla $\mathcal{T}$ uzavreté. □

2.9.5

Nové korektné pravidlá

Ingrediencie korektnosti a úplnosti tabiel

Všimnite si:

- Na dokázanie *korektnosti* tablového kalkulu stačilo, aby mali pravidlá vlastnosť:

  Nech v je ohodnotenie. Ak v spĺňa premisu (a množinu S^+),
  tak spĺňa oba (α) závery/aspoň jeden (β) záver.

  - Vďaka tejto vlastnosti zo splniteľnej množiny S^+ skonštruujeme iba splniteľné tablá.
  - Netreba opačnú implikáciu (ak v spĺňa oba/jeden záver, tak spĺňa premisu).
- Na dôkaz *úplnosti* stačili pravidlá (S^+), α, β, pretože stačia na vybudovanie úplného tabla.

Nové pravidlo

Čo sa stane, ak pridáme nové pravidlo, napríklad modus ponens:

$$\frac{\mathbf{T}(A \to B) \quad \mathbf{T}\,A}{\mathbf{T}\,B} \quad ? \tag{MP}$$

Upravíme definíciu priameho rozšírenia:

Úprava definície tabla

(...) Nech $\mathcal{T}$ je tablo pre S^+ a y je nejaký jeho list. Potom tablom pre S^+ je aj každé ***priame rozšírenie*** $\mathcal{T}$ ktorýmkoľvek z pravidiel:

- α ...

⋮

- MP Ak sa na vetve π_y nachádzajú *obe* formuly $\mathbf{T}(A \to B)$ a $\mathbf{T}\,A$, tak ako jediné dieťa y pripojíme nový vrchol obsahujúci $\mathbf{T}\,B$.

Nové pravidlo vs. korektnosť a úplnosť

Korektnosť tabiel s (MP)

- Pri dôkaze lemy K1

  Nech S^+ je množina označených formúl, nech $\mathcal{T}$ je tablo pre S^+ a v je ohodnotenie množiny výrokových premenných.
  Ak v spĺňa S^+ a v spĺňa $\mathcal{T}$, tak v spĺňa aj každé priame rozšírenie $\mathcal{T}$.

  využijeme

Tvrdenie 2.102 (Korektnosť pravidla (MP))

Nech v je ľubovoľné ohodnotenie. Ak v spĺňa $\mathbf{T}(A \to B)$ a $\mathbf{T}\,A$, tak v spĺňa $\mathbf{T}\,B$.

Dôkaz.

Keďže $v \models \mathbf{T}(A \to B)$, tak $v \models (A \to B)$, teda $v \not\models A$ alebo $v \models B$.
Pretože ale $v \models \mathbf{T}\,A$, tak $v \models A$. Takže $v \models B$. $\square$

- Dôkaz lemy K2 a samotnej vety o korektnosti — bez zmeny

Úplnosť — bez zmeny, úplné tablo vybudujú základné pravidlá

Nové pravidlá vo všeobecnosti

Definícia 2.103 (Tablové pravidlo a jeho korektnosť)

Nech n a k sú prirodzené čísla, $n \geq 0$, $k > 0$, nech $P_1^+, \ldots, P_n^+, C_1^+, \ldots, C_k^+$ sú označené formuly nad výrokovými premennými $\{q_1, \ldots, q_m\}$.

Tablové pravidlo R je množina dvojíc n-tíc a k-tic označených formúl

$$R = \left\{ \begin{array}{c|c|c} P_1^+{}_{[q_1|X_1,\ldots,q_m|X_m]} & \cdots & P_n^+{}_{[q_1|X_1,\ldots,q_m|X_m]} \\ \hline C_1^+{}_{[q_1|X_1,\ldots,q_m|X_m]} & \ldots & C_k^+{}_{[q_1|X_1,\ldots,q_m|X_m]} \end{array} \;\middle|\; X_1, \ldots, X_m \in \mathcal{E} \right\},$$

ktoré vzniknú súčasnou substitúciou formúl $X_1, \ldots, X_m$ za premenné $q_1, \ldots, q_m$ v označených formulách $P_1^+, \ldots, P_n^+, C_1^+, \ldots, C_k^+$.
Prvky hornej n-tice nazývame ***premisy***, prvky dolnej k-tice nazývame ***závery***.
Každý prvok R nazývame ***inštancia*** pravidla R.

Tablové pravidlo R je ***korektné*** (tiež *zdravé* z angl. *sound*) vtt pre každé ohodnotenie výrokových premenných v platí, že ak v spĺňa *všetky* premisy $P_1^+, \ldots, P_n^+$, tak v spĺňa *niektorý* záver $C_1^+, \ldots, C_k^+$.

Nové pravidlá vo všeobecnosti

Úprava definície tabla

(…)

- …
- Nech $\mathcal{T}$ je tablo pre S^+ a y je nejaký jeho list. Potom tablom pre S^+ je aj každé ***priame rozšírenie*** $\mathcal{T}$ ktorýmkoľvek z pravidiel:

  ⋮

  R Ak sa pre nejakú inštanciu pravidla R na vetve π_y nachádzajú *všetky* premisy $P_1^+, \dots, P_n^+$, tak k uzlu y pripojíme k nových vrcholov obsahujúcich postupne závery $C_1^+, \dots, C_k^+$.

2.10

Rezolvencia vo výrokovej logike

Tranzitivita implikácie

Vráťme sa k neoznačeným formulám.
Je nasledujúce pravidlo korektné?

$$\frac{(A \to B) \qquad (B \to C)}{(A \to C)}$$

Nahraďme implikácie disjunkciami:

$$\frac{(\neg A \lor B) \qquad (\neg B \lor C)}{(\neg A \lor C)}$$

Rezolvencia

Predchádzajúce pravidlo sa dá zovšeobecniť na ľubovoľné dvojice klauzúl:

Definícia 2.104

Rezolvenčný princíp (***rezolvencia***, angl. *resolution principle*) je pravidlo

$$\frac{(k_1 \lor \cdots \lor p \lor \cdots \lor k_m) \qquad (\ell_1 \lor \cdots \lor \neg p \lor \cdots \lor \ell_n)}{(k_1 \lor \cdots \lor k_m \lor \ell_1 \lor \cdots \lor \ell_n)}$$

pre ľubovoľnú výrokovú premennú p
a ľubovoľné literály $k_1, \ldots, k_m, \ell_1, \ldots, \ell_n$.

Klauzulu $(k_1 \lor \cdots \lor k_m \lor \ell_1 \lor \cdots \lor \ell_n)$ nazývame ***rezolventou*** klauzúl $(k_1 \lor \cdots \lor p \lor \cdots \lor k_m)$ a $(\ell_1 \lor \cdots \lor \neg p \lor \cdots \lor \ell_n)$.

Tvrdenie 2.105

Rezolvencia je korektné pravidlo, teda
rezolventa je logickým dôsledkom množiny obsahujúcej obe premisy.

Špeciálne prípady rezolvencie

Viacero pravidiel sa dá chápať ako špeciálne prípady rezolvencie:

$$\frac{(\neg p \lor q) \quad (\neg q \lor r)}{(\neg p \lor r)} \qquad \frac{(p \to q) \quad (q \to r)}{(p \to r)} \qquad \text{(tranzitivita } \to\text{)}$$

$$\frac{(\neg p \lor \ell) \quad p}{\ell} \qquad \frac{(p \to \ell) \quad p}{\ell} \qquad \text{(modus ponens)}$$

$$\frac{(\neg p \lor q) \quad \neg q}{\neg p} \qquad \frac{(p \to q) \quad \neg q}{\neg p} \qquad \text{(modus tolens)}$$

Pozorovania o rezolvencii

- Rezolvencia s jednotkovou klauzulou skráti druhú klauzulu:

$$\frac{\neg q \qquad (p \lor q \lor \neg r)}{(p \lor \neg r)}$$

- Nie každý logický dôsledok sa dá odvodiť rezolvenciou:
  $\{p, q\} \models (p \lor q)$

Pozorovania o rezolvencii

- Ak rezolvencia odvodí **prázdnu klauzulu**

  $$\frac{\neg p \quad p}{\square},$$

  premisy **nie sú súčasne splniteľné**
- Niektoré dvojice klauzúl možno rezolvovať na viacerých literáloch, ale je **nekorektné urobiť to naraz**:

  $$\frac{(\neg p \lor q) \quad (p \lor \neg q)}{(q \lor \neg q)} \quad \frac{(\neg p \lor q) \quad (p \lor \neg q)}{(\neg p \lor p)} \quad \cancel{\frac{(\neg p \lor q) \quad (p \lor \neg q)}{\square}}$$

  Prečo?
  Lebo $\{(\neg p \lor q), (p \lor \neg q)\}$ je splniteľná
  $(v_1 = \{p \mapsto t, q \mapsto t\}, v_2 = \{p \mapsto f, q \mapsto f\})$,
  ale $\square$ je nesplniteľná

Problematické prípady

- Opakovaným aplikovaním rezolvencie môžeme odvodzovať ďalšie dôsledky

Príklad 2.106

Z množiny $S = \{(\neg p \vee r), (\neg q \vee r), (p \vee q)\}$ odvodíme $(r \vee r)$:

1. $(\neg p \vee r)$ predpoklad z S
2. $(\neg q \vee r)$ predpoklad z S
3. $(p \vee q)$ predpoklad z S
4. $(r \vee q)$ rezolventa (1) a (3)
5. $(r \vee r)$ rezolventa (2) a (4)

- Klauzula $(r \vee r)$ je evidentne ekvivalentná s r;
  r sa ale z množiny S iba rezolvenciou odvodiť nedá
- Preto potrebujeme ešte ***pravidlo idempotencie***:

$$\frac{(k_1 \vee \cdots \vee \ell \vee \cdots \vee \ell \vee \cdots \vee k_n)}{(k_1 \vee \ell \vee \cdots \vee k_n)}$$

Rezolvenčné odvodenie a zamietnutie

Definícia 2.107

Rezolvenčné odvodenie z množiny klauzúl S je každá (aj nekonečná) postupnosť klauzúl $C_1, C_2, \ldots, C_n, \ldots$, ktorej každý člen C_i je:

- prvkom S alebo
- rezolventou dvoch predchádzajúcich klauzúl C_j a C_k pre $j < i$ a $k < i$, alebo
- záverom pravidla idempotencie pre nejakú predchádzajúcu klauzulu C_j, $j < i$.

Zamietnutím (angl. *refutation*) množiny klauzúl S je konečné rezolvenčné odvodenie, ktorého posledným prvkom je prázdna klauzula $\square$.

Definícia 2.108

Množinu klauzúl budeme nazývať aj ***klauzálna teória***.

Korektnosť a úplnosť rezolvencie

Veta 2.109 (Korektnosť rezolvencie)

Nech S je množina klauzúl.
Ak existuje zamietnutie S, tak S je nesplniteľná.

Veta 2.110 (Úplnosť rezolvencie)

Nech S je množina klauzúl.
Ak S je nesplniteľná, tak existuje zamietnutie S.

Literatúra

Christos H. Papadimitriou. *Computational complexity*. Addison-Wesley, 1994. ISBN 978-0-201-53082-7.

Raymond M. Smullyan. *Logika prvého rádu*. Alfa, 1979. Z angl. orig. *First-Order Logic*, Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, 1968 preložil Svätoslav Mathé.

Vítězslav Švejdar. *Logika: neúplnost, složitost, nutnost*. Academia, 2002. Prístupné aj na http://www1.cuni.cz/~svejdar/book/LogikaSve2002.pdf.